

MASALLARDA BİTİŞ FORMELLERİ: İDİL URAL (TATAR) MASALLARI ÖRNEĞİ

CLOSING FORMULAE IN TALES: THE CASE OF IDEL-URAL (TATAR) TALES

Erkan KARAGÖZ*

ÖZ: Masalın yapı taşlarından formeller içinde bir birim olan bitiş formelleri, anlatıcılar tarafından masalı sonlandırmak üzere söylenirler ve değişik kullanım biçimleriyle dikkat çekerler. Bu çalışmada, zengin bir masalcılık geleneğine sahip olan İdil-Ural Bölgesi'nin kadim halklarından Tatar Türklerinin masallarında geçen bitiş formelleri çeşitli yönleriyle incelenerek sınıflandırılmıştır. Ortaya çıkan sınıflandırmada bitiş formelleri *yalın, ani, şahsi* ve *öğretici* olmak üzere dört üst maddede toplanmıştır ve bunlar çalışma içerisinde başlık açılarak irdelenmiştir. Bu üst maddelerden sadece *yalın bitiş formelleri* çok yönlü kullanım özelliklerine sahip olmasından dolayı kendi içerisinde *selamete ermekle, yuvaya dönmekle, düğün yapmakla, yemek içmekle, iktidar kazanmakla, cezalandırmakla ve affetmekle ilgili olanlar* şeklinde yedi alt maddede tekrar sınıflandırılmıştır. Formellerin sınıflandırılması için Thompson'un *Motif Index of Folk Literature* isimli eserinde sistemeleştirdiği alfabetik numaralandırma yöntemi daha sonra eklenebilecek olası bitiş formelleri göz önünde bulundurularak Sakaoğlu'nun *Masal Araştırmaları* isimli eserinde formel sınıflandırmasını verirken kullandığı maddeleri isimlendirme tekniği ile harmanlanmış ve yeni bir sınıflandırma sistemi geliştirilmiştir. Bu sınıflandırma ilk olarak Türk dünyası masalları için uygulanabilirliğinin başlangıç formelleri üzerinden test edildiği ve anlatıldığı "Masalarda Başlangıç Formelleri: İdil-Ural (Tatar ve Başkurt) Masalları Örneği" adlı çalışmada uygulanmıştır. Söz konusu çalışmada bir üst madde olarak yer alan ve altı boş bırakılan bitiş formellerine bu çalışmayla devam edilmiştir. Çalışma neticesinde Tatar masalları örneğinde dört üst maddede sınıflandırılan bitiş formellerinin çeşitli kullanım ve biçim özellikleri örnekleriyle ortaya konulmuş, masal formeli merkezli çalışmalara katkıda bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Masal, bitiş formeli, masal sonu tekerlemesi, Tatar, İdil-Ural

ABSTRACT: *Closing formulas, a type of formula, which is one of the building blocks of tales, are told by storytellers to conclude a tale and they draw attention with their different uses. In this study, the closing formulas in the tales of Tatar Turks, one of the ancient peoples of the Idel-Ural Region, which has a rich storytelling tradition, have been examined from various aspects and classified. In the resulting classification, the closing formulas have been collected under four main titles, plain, abrupt, personal, and instructive, which are examined under separate headings in the study. Of these main titles, only plain closing formulas have been classified under seven titles due to their versatile use, as those related to finding salvation, returning home, holding a wedding, having a feast, gaining power, giving punishment, and forgiving. For the classification of formulas, considering that possible closing formulas may be added later, the alphabetical numbering method that Thompson systematized in his Motif Index of Folk Literature was combined with the technique of naming the items Sakaoğlu used in his work*

* Dr. – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü / Ankara - erkan.karagoz@hbv.edu.tr (Orcid ID: 0000-0002-1239-2860)

“Tale Studies” while classifying formulas, and a new system of classification has been developed. This classification was first used in the study “The Opening Formula in Tales: The Case of Idel-Ural (Tatar and Bashkir) Tales,” in which the applicability of the formula for the tales of the Turkic world was tested and explained through opening formulas. The closing formulas, which were included only as a main heading and left undetailed, has been examined in this study. As a result of the study, various usage and form features of the closing formulas classified in the four main headings in the case of Tatar tales have been revealed, and a contribution has been made to the research on tale formulas.

Keywords: Tale, closing formula, end of tale rhyme, Tatar, Idel-Ural

Giriş

Bu çalışma, Tatar masallarında kullanılan formellerin çeşitli açılardan değerlendirildiği bir çalışma dizisinde bitiş formellerinin anlatıldığı bölümü kapsamaktadır. Dizinin birinci çalışması, *Masallarda Başlayış Formelleri: İdil-Ural (Tatar ve Başkurt) Masalları Örneği* isimli başlığı ile yayımlanmıştır. İsmi geçen bu çalışmada masal, Tatar Türkleri ve onların bu çalışmada kullanılan masalları hakkında genel bilgiler verilmiştir. Yine o çalışmada bir alt başlık altında *Bir Halk Bilimi Terimi Olarak Formel Nedir?* konusunun üzerinde ayrıntılı olarak durulmuştur. Konu üzerinde çalışması olan Boratav (1988: 76, 2000: 9), Sakaoğlu (2012: 57), Alptekin (2002: 115), Thompson (1966: 540), Roşyanu (1974: 209-210), Camaletdinov (2015: 57), Özkaynak (2013: 31), Yıldız (2003: 309), Gültekin (2013: 393), gibi halk bilimcilerin görüşleri irdelenmiş ve formel için şu tanımlayıcı bilgiye ulaşılmıştır: “En basit anlamda ‘formel’, sözlü anlatı türlerinde anlatıcı tarafından anlatıya başlarken, anlatıda olayları bağlarken ya da olaylardan geçiş yaparken, anlatı içinde benzetmelerde bulunurken ve anlatıyı bitirirken söylenen dikkat çekici ve aynı zamanda birtakım görevlerin yüklendiği özel söyleyiş biçimleridir. Anlatının içinde bu söyleyiş biçimleri yani formeller kendilerini apaçık bir şekilde gösterirler ve anlatıcının, dinleyici ile arasında özel bir bağ kurmasını sağlarlar. Ayrıca anlatıcının onları kullanabilme yeteneğiyle doğru orantılı olarak anlatının edebî değerini yükseltirler (Karagöz, 2020: 61-64).

Söz konusu ilk çalışmada Thompson’un (1966: 540), *Motif Index of Folk Literature* isimli eserinde sistemleştirdiği alfabetik numaralandırma metodu, daha sonra eklenebilecek olası başlayış formelleri göz önünde bulundurularak Sakaoğlu’nun (2012: 58-68) maddeleri isimlendirme tekniği ile harmanlanmış ve yeni bir tasnifleme sistemi geliştirilmiştir (Karagöz, 2020: 67-68). Tatar ve Başkurt masallarında kullanılan formeller bu tasnifte *TvBMF.1. Tatar ve Başkurt Masalları Başlayış Formelleri, TvBMF.2. Tatar ve Başkurt Masalları Bağlayış ya da Geçiş Formelleri, TvBMF.3. Tatar ve Başkurt Masalları Benzetiş Formelleri, TvBMF.4. Tatar ve Başkurt Masalları Bitiş Formelleri* olmak üzere dört ana maddede gruplandırılmıştır. Birinci maddede yer alan başlayış formelleri özelliklerine göre alt maddelere indirgenerek örnekleriyle anlatılmıştır (Karagöz, 2020: 69-71). Bu çalışma

son maddeyi konu edindiğinden burada, başlayış formellerinin incelendiği çalışmadaki düzende, Tatar masallarının bitiş formelleri üzerinde durulacaktır. Malzemenin bir makale hacmini aşmasından dolayı Başkurt masallarının bitiş formelleri, bir başka çalışmada değerlendirilmek üzere dışarıda bırakılmıştır.

1. Masalarda Bitiş Formelleri

Masal anlatma geleneği içerisinde anlatıcı tarafından masalı sonlandırmak üzere birtakım sözlere başvurulur. Türkiye’de konunun araştırmacıları kendine özgü söyleyiş özellikleri olan bu sözleri “bitiş formelleri” ya da “bitiş kalıpları” adıyla terimleştirerek çalışmalarında kullanmışlardır. Bazı araştırmacılar ise bu türden sözlere masal sonu tekerlemeleri adıyla çalışmalarında yer vermiştir.

Bu araştırmacıardan ismi masal ile özdeşmiş olan Tahir Alangu, *Türkiye Folkloru El Kitabı* isimli çalışmasında bitiş formelleri için şu tespitleri yapmıştır: “Alemi bir anlatıcı, masalların temel unsurlarından olan formel şekilleri kullanmayı beceremese bile, hikâyenin sonunda bitiriş formelini kullanmadan edemez. Halk masallarının hususî kompozisyonu, onlardaki vakaların en yüksek noktasının masalın ortasında değil, bilakis sonunda olduğunu gösteriyor. Bu azamî teraffu (yükseğe çıkarma) noktası, bize çıplak bitiş göstermektedir. Masalın diğer bütün müteferrik motifleri onun üstüne yığılmaktadır. Masalın sonu, kahraman için çok defa sevinçlidir; fakat hayırlı netice göze çarpar bir derecede fazla bulunmaktadır. Neticede saadete vasil olan kahramanın aşk iştiağının düğün vasıtasıyla tatmini, bizim masallarımızda en ziyade sevilen bitiş şeklidir. Bu motif çok defa başka motiflerle birleşmiş bir vaziyette bulunmaktadır; kahraman izdivaç yolu ile zengin olur, hatta padişahlık mevkiine yükselir. Düğünler canlı renklerle tasvir edilir, bunlar çok defa kırk gün kırk gece veya yedi gün yedi gece sürer.” (Alangu, 2021: 255-256).

Türk halk bilimi sahasında öncü çalışmalara imza atan Pertev Naili Boratav, *Tekerleme* isimli eserinde bitiş formelleri için şu görüşleri ileri sürer: “Masalın sonunda yarıda kalmış hikâyeyi bağlamaya yarayan bir düğüm işlevi görür. Kahramanların, daha çok uzun süre yaşayacakları ve masalın artık onların kaderleriyle ilgilenmeyeceği durumlarda anlatıcı, bir tür sonuç oluşturan kalıp sözlerle ya da kısa bir hikâyeyle yer değiştirir onlara; böylelikle, genellikle tekerlemeye özgü gülünç unsurlar ve fantezilerle olağanüstü geçmişi, gerçek şimdiye bağlar.” (Boratav, 2000: 9). *Zaman Zaman İçinde* isimli eserinde de bitiş tekerlemeleri için şunları söyler: “Tekerlemeler konuları ve görünüşleri bakımından iki gruba ayrılır. 1) Masalın başında söylenmesi âdet olan “giriş klişeleri” (“Evel zaman içinde,” vs. masalın sonunda söylenen bazı klişeler de bu bölüme girer.); 2) Masalın kendi başından geçmiş gibi -birinci şahısla- anlattığı garip maceralar. Bu ikinci bölümdekilerden bazılarının üçüncü şahısla anlatılarak bağımsız masal hâlinde göründükleri de oluyor.” (Boratav, 2021: 40).

Yapmış olduğu çalışmalarla Türkiye'deki masal araştırmalarının temelini sağlam bir zemine oturtan Saim Sakaoğlu, *Masal Araştırmaları* isimli eserinde bitiş formelleri için ayırdığı bölümde şunları belirtmiştir: “Masal boyunca anlatılan olayların bir noktada birleştirilmesinden sonra anlatıcı, masalını uygun bir şekilde bitirmek zorundadır. Kafiyeli bazı sözlerle masalı bağlarken dinleyicilerin kendisine gösterdikleri ilgiyi de dikkate alan anlatıcı kısa veya oldukça uzun olan bir bitiş formeliyle sözlerini bitirir. Burada ilgimizi çeken iki önemli nokta vardır. Bunlardan ilki anlatıcının ustalığı, ikincisi dinleyicinin dikkatidir. Usta anlatıcılar bu tür kalıp sözleri fazlasıyla bildikleri için, uygun olan birini seçip masalı onunla bitirebilir. Dinleyicinin dikkati de anlatıcı üzerinde oldukça etkilidir. Masalın bittiğini anlayan dinleyiciler konuşup gülüşmeye başlarsa anlatıcı da, ne kadar usta olursa olsun, herhangi bir formele başvurmadan çıplak bitişle masalını bitirebilir.” (Sakaoğlu, 2012, 62-63).

İlhan Başgöz, *Formula In Prose Narrative Hikâye* başlıklı çalışmasında bitiş formellerinin şu özelliklerine dikkat çekmiştir: “Bitiş formelleri, başlayış formellerine göre sayıca daha sınırlıdır ve açık bir şekilde şunları ifade ederler: a) Hikâye bitmiştir ve artık yatağa gitme vaktidir. b) Dinleyicilere bazen de ulusa iyi dileklerde bulunurlar. c) Anlatıcı anlatı sırasında yapmış olduğu hatalardan dolayı af diler.” (Başgöz, 1998: 134).

Ahmet Ali Arslan, *Kuzey-Doğu Anadolu (Kars) Türk ve Kuzey Britanya Halk Edebiyatlarında Maallar isimli çalışmasında* bitiş formelleri hakkında şöyle bir yorum yapmıştır: “Artık masalci masalının sonuna gelmiştir, masalını bitirecektir. Bu bitirme işini, masala başladığı gibi ustalıkla bitirir. Usta masal anlatıcıları buna bilhassa dikkat ederler. Masalın başlangıcı ile bitiş arasında bir denge kurar.” (Arslan, 1998: 233).

Tekerlemeler üzerine kapsamlı çalışmalar yapan Ali Duymaz, *Tekerlemeler* isimli eserinde masalın sonunda söylenen tekerlemeler için şu açıklamayı yapmıştır: “Masaldaki maceraların herkesin arzusuna göre bittiğini anlatmak ve herkese bu mutluluğu dilemek için kullanılırlar. Bazen de baştaki tekerlemelerde olduğu gibi anlatılan şeylerin hayali ve uydurma olduğunu tekrar vurgulamak için ‘Ben de yanlarından geliyorum...’, ‘Gökten üç elma düşmüş...’ gibi tekerlemelerle masala son verilir.” (Duymaz, 2019: 234).

Naciye Yıldız (2003: 309), *Türk Destanlarında Bitiş Kalıpları* isimli çalışmasında “Bitiş kalıpları kabaca bir tanımlama ile gerçek dünyadan âdeta koparak destan dünyasında gezinen ve dinleyicilerini de gezdiren anlatıcının, tekrar gerçek dünyaya dönmesini ve dinleyicilerle ilişkisini sağlayan kalıplardır.” şeklinde masal sonu formelleri için de geçerli olabilecek bir tespit bulunmuştur.

Eda Özkaynak, *Masal Formellerinin Sembolik Çözümlemesi* isimli yüksek lisans tezinde bitiş formelleri için şunları yazmıştır: “Campbell’in ayrılma-erginleşme-dönüş olarak adlandırdığı bu yolculuk sonunda kahraman erginleşme sürecini tamamlamıştır. Erginleşme sürecini

tamamlayan kahraman yolculuğun sonunda bir ödül ile geri döner. Kahramanın bütün gölgelerle yüzleşme aşamasını başarıyla tamamlamış olmasına anlatıcı da kayıtsız kalmaz ve kahramanını ödüllendirir. Masalların mutlu sonla bitmesi bu nedenle olmalıdır. Anlatının sonunda kötüler cezalandırılır, iyiler mükâfatlandırılır. Bazen dinleyicilerin olaylardan ders çıkarmaları istenir ve masal bir nasihatle biter.” (Özkaynak, 2013: 118).

Fevziye Alsaç, *Anadolu Masallarında Yapı, İzlek ve Masal Kahramanlarının Tip Tahlili* isimli doktora tezinde bitiş formelleri hakkında şu bilgileri vermiştir: “İleti, sonuç/dilek bölümünde tekerleme/formel, kıssadan hisse, veya nükteli bir sözle verilir. Masal rivayetçi aktarımla evrensel mesajlar taşıyan arzuların/dileklerin tecellisiyle bitirilir. Kahramanın ödüllendirildiği, düşmanın cezalandırıldığı evrensel mesaj yine bitiş formelleri olan tekerlemelerle işlenir. Sonuç bölümünde kullanılan formeller/kalıp ifadeler, olayın özetleyici bölümüdür. Macera ve seçimlerin sonucu ortaya konur. Verilmek istenen mesaj kahramanın macerasıyla telkin edilir. Ödül ve ceza imgeleri özetleyici sonuçtur. Sonuç vurucu ve ibretlik bir şekilde tamamlanır; bu kısımda kalıplaşmış ifadeler kullanılır. Sonuç kısmı kayıp mutluluğun bulunduğu masumiyetin elde edildiği bir metafordur. İlahi düzenle sonsuza kadar sürecek iyi dilekler ve mutluluk betimlenir. Masal sonunda kullanılan tekerleme, okuyucu/dinleyici ve anlatıcı arasındaki bütünleşmeyi ortaya koyar. Masaldaki olay ve kişilerle ortak bir dünya ve yaşantı sürme arzusu; anlatıcı ve okuyucu/dinleyici arasında metin bağlamında gerçekleşir. Anlatıcı, dinleyici ve kahramanın özdeşleşmesi masalın üslûbuna yayılır.” (Alsaç, 2017: 71-72).

Tatar masalları üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Lenar Camaletdinov, bitiş formellerinin kullanımlarıyla ilgili olarak şu tespiti yapmıştır: “Sabit ifadeler masalın başında da (başlayış formelleri), ortasında da (geçiş formelleri), ve sonunda da (bitiş formelleri) kullanılırlar. Masalların başında en çok “Borın zamanda”, “Borın borın zamanda” gibi ifadelerle rastlanılır. Uzun başlayışlar bütünüyle formel olarak kabul edilirler. Aynı durum masalın sonu için de geçerlidir. Masalların sonunda söylenen “Bugün gittim, gece döndüm.”, “On gün oynadılar, otuz gün düğününü yaptılar.” gibi ifadeler ayrı ayrı kullanıldığı gibi bunlara benzeyen başka ifadelerle birlikte masalın sonunda uzun uzadıya kullanılarak bağımsız formel şeklinde de yer alabilirler. Masalın başlayış ve bitiş formellerinin arasındaki bağlantılar oldukça zayıftır. Çünkü bunlar masalın konusunda geçen olaylarının birer parçası değildirler.” (Camaletdinov, 2015: 130-131).

Mariia Talianova Eren, *Halk Edebiyatı Çerçevesinde Türk ve Rus Halk Masallarında Yer Alan Formeller* isimli karşılaştırmalı çalışmasında bitiş formelleri için Pomerantseva'nın (1963: 67) “Bitiş formelleri başlayış formellerinden daha zengin olur, ana işlevi ise dinleyiciyi masal dünyasından gerçek dünyaya getirmektir.” görüşünü referans göstererek şu tespiti yapmıştır: “Final formelleri olarak da adlandırılan bitiş kalıpları,

başlangıç formelleriyle birlikte masal için bir tür çerçeve oluşturmaktadır.” (Talianova Eren, 2020: 174).

Tüm bu görüşlerden yola çıkılarak bitiş formellerinin dikkat çeken özellikleri hakkında şunlar söylenebilir: Masalın yapı taşlarından formeller içinde bir birim olan bitiş formelleri anlatıcı tarafından masalı sonlandırmak üzere çeşitli biçimlerde kullanılırlar. Anlatıcı, bitiş formellerini kullanarak olayları olumlu başkahraman üzerinden toparlar. Onun macera sonunda elde ettiği birtakım zafer ve kazançları bu formellerle dile getirir. Anlatıcı bu formeller aracılığıyla bazen bir pay çıkarmak için kendini masala dâhil eder, bazen anlatılanların gerçek dışı ve kurmaca olduğunu dinleyiciye hatırlatır, bazen onlara yapması veya yapmaması gereken şeyler hakkında sözler söyleyip nasihatte bulunur, bazen de kendisinden ya da ortamdan kaynaklanan sebeplere masala birden son verir. Dinleyici ise bu formelleri duyduğunda masalın bitmek üzere olduğunu hemen kavrar. Masalın o büyülü atmosferinden çıkmak üzere kendini hazırlar.

Masalarda bitiş formelleri yalın, ani, şahsi ve öğretici gibi değişik biçimlerde görülür. Bazı araştırmacılar tarafından masal sonu tekerlemeleri olarak adlandırılan söyleyişler şahsi bitiş formellerin içinde yer alır. Genellikle şahsi yani tekerlemeli bitiş formelleri masalın konusundan bağımsız olarak masal anlatma geleneği içerisinde oluşturulan, hemen hemen her masalın sonuna yerleştirilebilen ve bir söyleyiş silsilesiyle icra edilen ifadelerdir. Ayrıca tekerlemeli bitiş formellerine benzemeyen ama ahenkli bir şekilde söylendiğinden dolayı onları andıran formel yapılar da vardır. Bunlar yalın bitiş formellerinin sıralı bir cümle içerisinde kafiyeye sokularak söylenmesiyle oluşturulur ve tekerlemeli bitiş formellerinin aksine masalın konusuyla doğrudan ilgilidir, hatta kısa bir özet gibidir. Masalcı masalı yalın bitiş formeliyle basitçe, ani bitiş formeliyle birden, öğretici bitiş formeliyle ders vererek bitirebildiği gibi ustalık derecesi doğrultusunda oluşturduğu ahenkli ve tekerlemeli formel sözleri kısa tutarak ya da uzun uzadıya devam ettirerek bitirebilir. Bu durumun belirleyicisi başta masalcının masal anlatma motivasyonu olmak üzere bulunduğu masal ortamındaki icrası sırasında dinleyiciyle kurduğu etkileşimdir. Hem ahenkli hem de tekerlemeli formelleri söyleyerek masalı bitirenler usta anlatıcılar olarak kabul edilirler.

2. Bitiş Formellerinin Sınıflandırılması

Tahir Alangu, *Türkiye Fokloru El Kitabı* isimli çalışmasında, *Formel Unsurlar* isimli başlık altında Türk masallarının yapısında görülen formelleri sınıflandırmıştır (Alangu, 2021, 241). Alman Robert Petsch'in bitiş formellerini 1. *Çıplak bitiş*, 2. *İleriye giden bitiş*, 3. *Terkip edici bitiş*, 4. *Ani bitişler*, 5. *Şahsî bitişler* şeklinde beş farklı grupta sınıflandırdığı yazan Alangu, onun sınıflandırması aynen vererek bu bitiş formelleri hakkında açıklayıcı bilgiler vermiştir (Alangu, 2021: 255-259).

Saim Sakaoğlu, *Masal Araştırmaları* isimli eserinde *Masalın Kalıp Sözleri / Formeller* başlığı altında Tahir Alangu (1943), Mehmet Tuğrul

(1969), İnci Akidil (1970: 36-47), Pertev Naili Boratav (2000), Otto Spies (1967) gibi araştırmacıların yapmış olduğu sınıflandırmalara kısa kısa değinmiştir. Arkasından ilk defa *Gümüşhane Masalları / Metin Toplama ve Tahlil* (Sakaoğlu, 1973) isimli eserinde uyguladığı sınıflandırma hakkında konuyu açarak ayrıntılı bilgiler vermiştir. Sakaoğlu burada özellikle bitiş formellerinin altını çizmiştir. Daha sonraki yıllarda, kendisinin de belirttiği gibi, onun sınıflandırması bazı çalışmalarda aynen uygulanmıştır (Sakaoğlu, 2012: 57-58). Aşağıda Sakaoğlu'nun bitiş formelleri için yaptığı sınıflandırma verilmiştir. Sakaoğlu bu sınıflandırmayı yaparken şu bilgiyi vermiştir: "Alman masal araştırıcısı Robert Petsch (1900) bu bölüme giren formelleri beşe ayırarak incelemiştir. Biz de bu blmlenmeyi, uygun gördüğümüz için bir yenisini aramaya koyulmadık (Sakaoğlu, 2012: 63-66)."

a. *ıplak Bitiş: aa) Yiyip içmekle ilgili bitiş formelleri, ab) Murada ermekle ilgili bitiş formelleri, ac) Yiyip içip murada ermek (geçmek)'le ilgili bitiş formelleri, a) Safa sürmekle ilgili bitiş formelleri, ad) Selamate ermekle ilgili bitiş formelleri, ae) Kırk gün kırk gece düğün yapmakla ilgili bitiş formelleri, af) Katır-satır seçimiyle ilgili bitiş formelleri, ag) eşitli çıplak bitişler.*

b. *Devam Eden (İleriye Giden) Bitiş Formelleri*

c. *Özetleyen Bitiş Formelleri*

. *Ani Bitiş Formelleri*

d. *şahsi Bitiş Formelleri: aa) Gökten Elma Düşmesi, ab) Olay Yerinden Gelmek (Teminat Formelleri), ac) Anlatıcın Kendisine veya Dinleyicilerine İyi Dileklerde Bulunması*

Ali Duymaz, *İrfanı Arzulayan Szler Tekerlemeler* isimli eserinde tekerlemeler üzerine yaptığı kapsamlı sınıflandırmasında masal tekerlemelerini, *halk edebiyatı türlerine bağlı tekerlemeler* st başlığının altına yerleştirmiştir (Duymaz, 2002: 27). Masal tekerlemeleri de bir başka çalışmasında a) *Masal Başı, b) Masal İçi, c) Masal Sonu, ) Yalanlamalı Masallar* şeklinde örneklerle vermiştir (Duymaz, 2019: 75-108). Duymaz masal sonu tekerlemeleri için verdiği örneklerde bir alt sınıflandırmaya gitmemiştir.

Eda zkaynak, *Masal Formellerinin Sembolik zmlemesi* isimli yüksek lisans tezinde bitiş formellerini 1. *Kahramanların sonundan haber veren bitiş formelleri, 2. Ders veren bitiş formelleri, 3. Ani bitiş formelleri, 4. Dilek-temenni bildiren bitiş formelleri, 4.1. Gökten  elma düşmesi, 4.2. Murada ermek, 5. Tekerlemeli bitiş formelleri* başlıkları altında örnekler vererek incelemiştir (zkaynak, 2013: 118-134).

Mariia Talianova Eren, *Halk Edebiyatı erevesinde Türk ve Rus Halk Masallarında Yer Alan Formeller* isimli çalışmasında karşılaştırma yaparken bitiş formellerini 1. *Masalın içinde anlatılmış olaylar, karakterlere ilişkin formeller, 2. Masalın bittiğini gösteren formeller, 3. Anlatıcıyı övmek, ona ödül vermek imasıyla söylenen formeller, 4. Anlatıcının bir hediye alması ama yolda*

bu eşyaları kaybetmesine ilişkin formeller, 5. Nasihat içeren masal formelleri başlıkları altında inceleyerek örneklendirmiştir (Talianova Eren, 2020: 175-178).

Mustafa Gültekin, Kazan-Tatar Masalları isimli çalışmasında incelediği masallardan tespit ettiği bitiş formellerini 1. Devam eden “ileriye giden” bitiş formelleri, 2. Özetleyen “Terkip eden” bitiş formelleri, 3. Ani bitiş formelleri, 4. Şahsi bitiş formelleri başlıkları altında dört grupta değerlendirmiştir (Gültekin, 2013: 412-219).

Tatar masallarında kullanılan bitiş formellerinin incelendiği bu çalışmada ise söz konusu formeller için yapılan tespitlerden hareketle aşağıdaki çizelgede yer alan sonuçlara ulaşılarak bir sınıflandırma yapılmıştır. Bu sınıflandırmaya göre bitiş formelleri, Türk dünyası anlatıları için uygulanabilirliği başlayış formelleri üzerinden test edilen *Masallarda Başlayış Formelleri: İdil-Ural (Tatar ve Başkurt) Masalları Örneği* (Karagöz, 2020: 60-75). isimli çalışmada uygulanan sınıflandırma yöntemiyle incelenmiştir. Tatar masallarında bitiş formellerinin kullanım biçimlerini tespit etmek üzere *Tatar Halık Ekiyetleri: Tılsımlı Ekiyetler* (Camaletdinov, 1994: 6-410) adlı eserde yer alan 60 masala başvurulmuştur. Bu eserden tespit edilen formellerin sonuna kaynak göstermede çok fazla mükerrerlik olacağı için ilgili eserden sadece sayfa numaraları verilmiştir.

Yukarıdaki çizelgede bitiş formelleri dört alt grupta sınıflandırılmıştır. Aşağıdaki bölümde sırasıyla bunların üzerinde durulacaktır.

3. Tatar Masallarında Bitiş Formellerinin Sınıflandırılması

1. Yalın Bitiş Formelleri

Çizelgede görüldüğü üzere yalın bitiş formelleri yedi alt grupta bu sınıflandırmada çeşitlilik yönüyle öne çıkmaktadır. Çünkü bu türden formeller masalın sonunda başkahraman ve onun çevresi hakkında

özetleyici bilgiler verir. Bu bilgiler genellikle girişilen zorlu maceralardan sonra selamete ermekle; sevgiliye, aileye ya da yakın bir dosta kavuşmakla; yuvaya dönmekle; düğün meclisi kurmakla; yönetici (han, padişah, vezir vb.) olarak ya da yetenek (bütün hastalıkları iyileştirme, kuşların ya da hayvanların dilini bilme) kazanarak bir iktidar gücü elde etmekle; yemek içmekle ve kötülere ceza kesmekle ya da onları affetmekle ilgilidirler. Bunlar masalcı tarafından bir bütünü oluşturan bitiş bölümü içerisindeki sözlerde parçacıklar hâlinde verilir. Dilbilimi açısından incelendiğinde bu formeller yapıları itibariyle bir cümledeki kelime gruplarını oluştururlar. Bu kelime grupları zinciriyle oluşan cümleler formalistik yapıyı meydana getirirler. Bu formel parçacıklar usta anlatıcılar tarafından bir cümle içerisinde ahenkli bir şekilde söylenmeleriyle dikkat çekerler. Masalcı ustalık derecesine göre bu formellerden birini ya da birkaçını söyledikten sonra masalı birden bitirebileceği gibi bu yalın formelleri uzatarak arkasından ani, şahsi ve öğretici bitiş formellerini de ekleyerek masala son verebilir. Buradaki husus yalın başlayış formellerinin çoğunlukla diğerlerinden önce söylenmesidir. Boratav ise bu durumu masal anlatıcısı üzerinden ilişkilendirerek şu şekilde açıklamıştır: “Bir tekerleme metni, genellikle uyumsuz bir söz dizisinin az ya da çok ustalıklı bir biçimde zincirlenmesidir: Basit düzyazı biçiminde küçük anlatılar, uyaklı ya da yinelemeli ahenkli düzyazı biçiminde kalıplaşmış sözler, manzum biçimde aktarılan kısa söylevler ya da halk şiirlerinin çeşitli türlerinden alınmış bağımsız dizeler... Masal anlatıcı, istediği -ve kurabildiği- kadar halka aracılığıyla diziyi uzatır ya da kısaltır. Bu biçimde oluşturulan yapıların yalnızca bir bölümü belirgin anlatı özellikleri ve eylemin sergilenişinde belli tutarlılık gösterirler.” (Boratav, 2000: 10). Tatar masallarından seçilen örneklerle bu formellere özgü özellikler aşağıda gösterilmiştir. İlk üç örnekte masal sadece yalın bitiş formel yapılarıyla sonlandırmıştır; son iki örnekte ise yalın bitiş formellerinden sonra şahsi ve ani bitiş formellerine de yer verilerek öyle sonlandırılmıştır.

Şunnan soñ yigit kızını üzine hatınlıkka alıp bik şatlanışıp eli de bulsa birge gomir iteler, diy (124). (Ondan sonra delikanlı, kızı kendine hanımı olarak almış. Hâlen de birlikte ömür sürüyorlarmış, diyorlar.)

Patşa, şul vakıttı kızınıñ selamtlengenin kürip, olı tuylar yasap, kızın yañadan bu yigitke birgen. Yüler, bik akıllı kişi bulıp, patşa ülgennen soñ anıñ urınına patşa bulgan (408). (Padişah o anda kızının selametini görüp, büyük düğünler yapıp kızını yeniden bu delikanlıya vermiş. Yüler, pek akıllı kişi olup padişah öldükten sonra onun yerine padişah olmuş.)

Şunnan soñ patşanı darga asıp kuyalar. Halık ta bu işni dörıs, diy. Hizmetçi bilen bu kızınıñ ikisin bik zur tuy yasap öylendireler. Hizmetçi malayın halık üzlerine patşa itip kuya. Şul vakıttan alıp, hezirgeçe bu şehirde halık bik tatu, bik eybet yeşiyler, diy (396). (Ondan sonra padişahı darağacında asmışlar. Halk bu işi doğru bulmuş. Hizmetçi ve kızı çok büyük bir düğün yaparak evlendirmişler. Hizmetçi oğlanı halk kendilerine padişah yapmış. O zamandan bu zamana kadar bu şehirde halk çok huzurlu, çok iyi yaşıyormuş, diyorlar.)

Paşsa, kızın bu yigitke birip kırık kön tuyen itti, illi kön uyun itti, diy. Tuy ütüb bilen, yigit kızını üz öyine alıp kaytıp, eti-enileri bilen bik küjilli itip kön ite, şunıñ bilen ekiyet te bite. Bügin bardım, kiçe kayttım, bik yamansıladılar (288). (Padişah, kızını bu delikanlıya verip kırık gün düğün yaptırmış, elli gün oynamış, diyorlar. Düğünden sonra delikanlı, kızı alıp kendi evine dönmüş. Anne babasıyla çok neşeli günler geçirmişler. Böylece masal da biter. Bugün vardım, dün döndüm, pek kederlendiler.)

Şulay diğec, malay üzi generalnıñ başın çaba da, paşanıñ kiyevi bulıp, tuy yasap, yahşı gına yeşiy başladı, diy. Min de buldım tuyında, içtim ileklep te çiklelep, tigenge çümüç bilen, tilemenge çümüçniñ sabı bilen. Bügin bardım, kiçe kayttım, bir tustagan çey içtim, şunıñ bilen ekiyetim de bitti (348). (Böyle deyinca oğlan, generalin başını kendisi kesmiş, padişahın damadı olmuş, düğün yapmış, güzelce yaşamaya başlamış, diyorlar. Düğünde ben de bulundum. Elek gibi olmuş kovadan kepçeyle aldığımı, sapıyla da alamadığımı içtim. Bugün vardım, dün döndüm. Bir kepçe çay içtim, böylece masalım da bitti.)

Yukarıdaki örneklerde gösterilen bu parçacıkların nasıl formele dönüştüğü hakkında İlhan Başgöz şu görüşü öne sürmüştür: “Bir anlatıda tekrarlanan tüm sözlerin formel olmadığı belirtilmelidir. Dilin yapısı veya durumun benzerliği, anlatıcının sıradan konuşma kalıpları olan ‘orada şunu söyledi’, ‘babasının elini öptü’ veya ‘veda etti’ gibi sözleri tekrar etmesine neden olabilir. Bu tür ifadeler, biçimsel yapı ve içerikteki değişikliklerle sanatsal bir ağırlık veya nitelik kazanarak formel hâline gelebilir. ‘Hoşça kal’ sözü, farklı bir şekilde ifade edildiğinde bir formel hâline gelir.” (Başgöz,1998: 131). Başgöz tespitlerine devam ederek bu parçacık formellerin anlatı içerisinde kendilerini nasıl gösterdiklerine ilişkin onların şu özelliklerinin altını çizmiştir: “Formeller epey bir zaman varlıklarını devam ettirirler; bazılarının beş yüz yıllık bir geçmişi vardır. Hem anlatıcı hem de dinleyici, formeli söylendiği anda hemen tanır. Anlatıcı bunları söylerken özel bir tonlamaya veya farklı bir sese güvenir. İfade tarzı anlatıcıdan anlatıcıya değişebilse de, yine de dinleyiciye belirli bir mesajın, yani formelin söylemekte olduğunu iletmeyi başarır.” (Başgöz, 1998: 131). Başgöz’ün bu görüşlerini daha açık bir ifadeyle belirtmek gerekirse anlatıcıdan bu parçacık formelleri duyan dinleyici artık masalın bitmek üzere olduğu anlar ve masal dünyasından gerçek dünyaya dönüş yapmak için kendini hazırlamaya başlar. Aşağıda Tatar masallarında kullanılan bu türden parçacık formeller yedi grupta sınıflandırılarak gösterilmiştir:

1.1. Selamete Ermekle İlgili Olanlar

Hezir de bik şep yeşiyler iken, diy, bolar (50). (Hâlâ da çok iyi yaşıyorlarmış, diyorlar, bunlar.)

Bik yahşı gomir sördiler, diy (77). (Çok güzel ömür sürmüşler, diyorlar.)

...haman şulay isen-sav torala iken (104). (...hâlâ böyle sağ selamet yaşıyorlarmış.)

...eli de bulsa, tösleri bir de üzgermiyçe, bik matur gomir iteler, diy (113). (...hâlen de, sararıp solmadan, çok güzel ömür sürüyorlarmış, diyorlar.)

Eli de bulsa şunda birge-birge toralar, diy (128). (Hâlen de orada birlikte yaşıyorlarmış, diyorlar.)

...bayıp-bakşıp eli de şulay yeşep yatalar, diy (149). (...çok zenginleşip hâlen de böyle yaşıyorlarmış, diyorlar.)

Bolar şunda gomir-gomirge rehet yeşep kalalar (212). (Bunlar orada sonsuza kadar rahatça yaşamışlar.)

...bolar matur gına gomir itkenner, diy (226). (...bunlar güzelce ömür sürmüşler, diyorlar.)

...kalgan gomirlerin üzara bik tatu yeşegenner (239). (...kalan ömürlerini hep birlikte huzur içinde yaşamışlar.)

...bik küñilli itip kön ite (288). (...çok neşeli günler geçirmişler.)

...tınıçlap yeşiy başlagan, diy (314). (...rahatlayıp yaşamaya başlamış, diyorlar.)

...eli de bulsa tigiz gomir iteler, diy (392). (...hâlen de dostça ömür sürüyorlarmış, diyorlar.)

...bik tatu, bik eybet yeşiyler, diy (396). (...çok huzurlu, çok iyi yaşıyorlarmış, diyorlar.)

Yukarıda, Tatar masallarında oldukça yaygın olarak kullanılan selamete ermekle ilgili yalın bitiş formelleri örneklendirilmiştir. Çok fazla benzer örnek olmasından dolayı yalnızca değişik kullanım biçimleri gösterilmiştir.

1.2. Yuvaya Dönmele İlgili Olanlar

...üziniñ eti-enileri yanına kaytıp... (50). (...kendi anne babasının yanına dönüp...)

...anası yanına kaytıp kite (59). (...annesinin yanına dönmüş.)

Avılına kaytıp, bolar ata-anaları bilen kürişeler (99). (Köyüne dönüp, bunlar anne babalarıyla görüşmüşler.)

...kızınıñ enisin alıp, yigit avılına kaytıp kiteler (128). (...kızın annesini alıp, delikanlının köyüne dönmüşler.)

Gölçeçekni öylerine alıp kaytkan, diy (144). (Gülçecek'i evlerine alıp dönmüş, diyorlar.)

Hatını, öç apasın cıyıştırıp, öyine kaytıp kite (209). (Hanımını, üç ablasını toplayıp dönmüş, diyorlar.)

Kız bilen yigit çıktılar da kittiler bu yigit avılına. Kayttılar da igin igip yeşediler şul avılda (247). (Kız ile delikanlı çıkıp gitmişler delikanlının köyüne. Dönünce de ekin ekerek yaşamışlar bu köyde.)

...üz iline kaytıp kite. Öyine kaytıp çitip, eti-enileri bilen kürişip... (253). (...kendi memleketine dönmüş. Evine döner dönmez annesi babası ile görüşüp...)

Kapka töbinde yigitni etisi bilen enisi kötip tora iken (410). (Kapının girişinde delikanlıyı babası ile annesi bekliyormuş.)

1.3. Düğün Yapmakla İlgili Olanlar

...şul uk seğat nikah ukıtıp, un kön uyn yasap, tugız kön tuyın yasap... (29). (...hemen nikâh kıyıp on gün oynayıp dokuz gün düğün yapıp...)

...alarını nikahlandırıp, utuz kön uyun yasap, kırık kön tuyn yasadılar (29). (...onları nikâhlandırıp, otuz gün oynayıp kırık gün düğün yapmışlar.)

...patşanın kiçi kızın hatınlıkka alıp, kırık kön uyun itip, kırık kön tuyn itkennen soñ... (50). (...padişahın küçük kızını hanımı olarak alıp kırık gün oynayıp kırık gün düğün yaptıktan sonra...)

Kızını Kamır batırğa birgennen soñ, utuz kön uyun itip, kırık kön tuyn itip... (62). (Kızı Hamur bahadıra verdikten sonra otuz gün oynayıp kırık gün düğün yapıp...)

Patşa, kızın bu yigitke birip, kırık kön tuyn itti, elli kön uyun itti, diy (288). (Padişah, kızını bu delikanlıya verip kırık gün düğün yaptırmış, elli gün oynamış, diyorlar.)

Bik zur itip tuy yasıylar: kırık kön, kırık tönge suzıla (318). (Çok büyük bir düğün yapmışlar: kırık gün kırık gece sürmüş.)

...kırık kön, kırık tön tuy iteler (410). (...kırık gün kırık gece düğün yapmışlar.)

...bik şep itip tuy yasıylar (297). (...çok güzel düğün yapmışlar.)

...bik zur tuy yasap öylendireler (396). (...çok büyük düğün yaparak evlendirmişler.)

...olı tuylar yasap, kızın yañadan bu yigitke birgen (408). (...büyük düğünler yapıp kızını yeniden bu delikanlıya vermiş.)

1.4. Yemek İçmekle İlgili Olanlar

...tumagan turı biyeni suyıp, kiser karası yuk, şağırdağan bir söyigin patşa üziniñ hatını bilen kön de totıp kimire idi, diy (29). (...doğmamış doru kısrağı boğazlayıp, kesilecek eti yok, takırdayan bir kemiğini padişahla hanımı her gün tutup kemiriyormuş, diyorlar.)

...tumagan ala biyeniñ itin pişirip, bik katı sıylangannar, diy (62). (...doğmamış ala kısrağın etini pişirip, pek sağlam ikramlarda bulunulmuş, diyorlar.)

1.5. İktidar Kazanmakla İlgili Olanlar

...patşa monıñ öçin aña üziniñ yartı baylığın bülip bire de cigitni üz urımına patşa itip kuya (113). (...padişah bunun için ona zenginliğinin yarısını bölüp vermiş, delikanlıyı kendi yerine padişah yapmış.)

Patşa urımına kiçi malay kaldı (202). (Padişahlık ise küçük oğlana kalmış.)

...öçisin öç vilayyetke patşa ite (212). (...üçünü üç ülkeye padişah yapmış.)

Şunnan halık yigitni patşa itip sayladı (220). (Sonra halk delikanlıyı padişah olarak seçmiş.)

Yigit şul ilge patşa bulıp kalıp... (226). (Delikanlı bu memlekete padişah olup...)

...patşa tehitine minip utıra (234). (...padişahın tahtına oturmuş.)

Şulay itip, patşa Ünöçke kızın birip, yartı patşalığın birdi, diy (239). (Böylece padişah, Ünüç'e kızını ve padişahlığının yarısını vermiş, diyorlar.)

Annan soñ bolar birsi patşa, birsi vezir bulıp... (267). (Ondan sonra birisi padişah, birisi vezir olarak...)

...patşa üzi ülgeç Tazni patşa itip kuyarga emir bire (272). (...padişah kendisi öldüğünde Keloğlan'ı padişah yapmaları için emir vermiş.)

Tuydan soñ patşa başındağı tacı yigitke kiydirte de yigitni patşa ite (336). (Düğünden sonra padişah başındaki tacı delikanlıya giydirmiş, delikanlıyı padişah yapmış.)

Şunnan soñ yarlı yigit üzi patşa buldı (377). (Ondan sonra fakir delikanlının kendisi padişah olmuş.)

Han ülgeç, halık yigitni anıñ urımına utırta (384). (Han ölünce halk delikanlıyı padişahın yerine tahta oturtmuş.)

Şundıy zur işler kılıp, üziniñ köçi-kuveti arkasında patşa bulıp kaldı cigit (403). (O kadar büyük işlerin üstesinden gelerek kendi gücü kuvveti sayesinde padişah olmuş delikanlı.)

...patşa ülgennen soñ anıñ urımına patşa bulgan (408). (...padişah öldükten sonra onun yerine padişah olmuş.)

Aktık çigi, şul fekiyr üzi tabip bulıp kalgan. Bötin avıruvlarını devalıy bilgen, hayvannar tilin de bilgen (110). (Sonunda bu fakir kendisi tabip olup çıkmış. Bütün hastalıkların tedavisini biliyormuş, hayvanların dilini de biliyormuş.)

— E sin, altınım, sıyrıcık bul, barça tillerni bilivçi koşkay bul, — diy (118). (“Sen ise altınım, sığircık ol, bütün dilleri bilen kuşçağız ol.” demiş.)

1.6. Cezalandırmakla İlgili Olanlar

...bir kara yılan çığa da, kızınıñ muyımına çornalıp, şunda uk bulıp ta ütire (154). (...karayılan sıçrayıp çıkmış da kızın boynuna dolanıp oracıkta boğup öldürmüş.)

Şulay itip, tirik vaktında kırık kişini helak itken Zölkarnayın patşa, ülgeç te siksen kişiniñ başına çitken, diy (179). (Böylece hayattayken kırık kişiyi helak eden Zölkarnayın padişah öldükten sonra da seksen kişinin başını almış.)

Han, vezirni yortınnan kuvgan (384). (Han, veziri yurdundan kovmuş.)

...kılıcın ala da hatının ütire bu (160). (...kılıcını alıp hanımını öldürmüş bu.)

...asarga yasıybız, başkalarga gybret bulsın (164). (...asalım, başkalarına ibret olsun.)

...kılıç bilen siñlisiniñ başın özdi (243). (...kılıçla kız kardeşinin başını kesmiş.)

Yalğanlap yörüvi öçin patşa anı tiriley tunarga hökim itti (288). (Yalancılığı için padişah onun diri diri derisinin yüzülmesine hüküm vermiş.)

...patşanıñ açuvı kilip, polkovnikı astıra (297). (...padişah öfkelenip albayı astırmış.)

...kurkıdan iki katlı çardaktan üzin üzi ırgıtıp başın bitire (329). (...korkudan iki katlı çatıdan kendisini atıp öldürmüş.)

...malay üzi generalniñ başın çaba... (348). (...oğlanın kendisi generalin başını kesmiş...)

Yigit, iki kulına iki kılıç totıp, vezirler utırgan bülmege kirip, alarnıñ da başına cite (392). (Delikanlı iki elinde iki kılıçla vezirlerin oturduğu odaya girip onların da başını almış.)

Şunnan soñ patşanı darga asıp kuyalar (396). (Ondan sonra padişahı darağacında asmışlar.)

1.7. Affetmekle İlgili Olanlar

...şulay da astırmıym, kistirmıym min sizni, tik bu şeherden çıgıp kitigiz, küzime kürinmegiz, — diy (50). (...öyle de olsa astırmayacağım, kestirmeyeceğim ben sizi; ancak bu şehirden çıkıp gidiniz, gözüme görünmeyiniz.” demiş.

Atası: — Agalarıña ni ceza birebiz? — dip soradı. Eygeli batır: — Yöriy birsinner, alarga üpkelemıym, — didi (86). (Babası ona “Ađabeylerine ne ceza verelim?” diye sormuş. Eygeli bahadır “Yürüyüp gitsinler. Onlara öfkelenmiyorum.” demiş.

2. Ani Bitiş Formelleri

Saim Sakoğlu bu türden formellerin özellikleri şu şekilde tarif etmiştir: “Masal beklediğimizden de kısa veya farklı bir sonuçla bitiriliverir. Masalın bittiği kısa bir cümle ile belirtilir. Bazı dinleyiciler de masalın daha süreceğini beklerken bu ani bitiş karşısında şaşırabilirler (Sakaoğlu, 2012: 65).” Tahir Alangu’nun görüşü ise şu doğrultudadır: “Bunlar masalı süratle keser, masalın bittiğine dair kısa bir ihbar yaparlar. Fazla bir şey söylemeden kahramanın adı zikredilir: ‘Keloğlan’ın hikâyesi de burada bitti.’ Bazen bunun sonuna şahsî bitiriş de gelerek, masalçı, dinleyenlerle bir münasebet tesisine çalışır: ‘Onlar erdi muradına, biz de erelim; gökten üç elma düşmüş, biri söyleyene, biri yazana, biri tercüme edene.’ Başka yerlerde bu çeşit bitişler çok muğlak değildirler. Bütün Avrupa’da çok defa ‘Masal bitti.’ şeklindedir. Bazen bitiriş formelinin veya bunun yerine geçen unsurun masalla hiçbir hususî alakası olmaz. Sadece kulağa hoş gelen bir kelime ile bitiş formeli kafiyeli haline getirilir. Biz buradan, kafiyeli bitiriş formellerinin nasıl inkişaf ettiklerini görebiliriz (Alangu, 2021: 258).” Mustafa Gültekin ise ani bitiş formellerini “Masal anlatıcıları, dinleyicilerin tutum ve davranışlarından etkilenir; anlatıcı zamanının kısıtlı olduğu durumlarda, bir an önce masalı bitirme eğilimi içerisinde olabilir. Bu durum, masal anlatıcılarının formal kullanımlarını da etkiler. Hatta bazı durumlarda masal anlatıcıları ‘Bu masal burada bitti.’ ifadesini kullanmakta ve masalı aniden bitirmektedir.” şeklinde açıklayarak anlatıcı üzerinden açıklamıştır (Gültekin, 2013: 414). Sakaoğlu ve Gültekin’in anlatıcının masalı aniden bitirmek istemesi görüşünden farklı olarak, Alangu’nun bu türden formellerin sonuna şahsî bitiş formeli eklenebileceği görüşüne ek olarak Tatar masallarında bazen anlatıcının masal sonu olması itibarıyla bu türden formeli diğer bitiş formelleriyle birlikte kullandığı görülür. Ama bazen de Sakaoğlu, Alangu ve Gültekin’in görüşleri doğrultusunda Tatar masallarının bu türden formellerle aniden sonlandırıldığı da görülmektedir. Aşağıda Tatar masallarında görülen bu türden formellere yer verilmiştir:

...herkim üz yulına kitti, şunıñ bilen ekiyet te bitti (86). (...herkes kendi yoluna gitti, böylece masal da bitti.)

...şunıñ bilen ekiyet te bite (288). (...böylece masal da biter.)

...hezir bitkennerdir indi (306). (...şimdi bitti işte.)

Şulay ittirip, ekiyet te bitti (318). (Böylece masal da bitti.)

...şunıñ bilen ekiyetim de bitti (348). (...böylece masalım da bitti.)

3. Şahsi Bitiş Formelleri

Tahir Alangu Türk masallarında görülen şahsi bitiş formellerini açıklarken şu ifadeleri kullanmıştır: “Masalcının, masalın bittiğine dair verdiği şahsî ihbar veya bizzat kendisini masal eşhası ve hadiseleri ile yakın bir münasebet hâline getirmeye savaşması bu kısma ait bulunmaktadır. Burada masalın hakikate olan tetabuku takviye edilmek istenir ve masalçı, kahramanları bizzat tanımış olduğunu ileri sürer. Birçok masal düğünle kapanır, masalçı da bu vesile ile düğünde bulunduğunu, hatta zerde pilav bile yediğini bildirir. Böyle bir saadeti herkese temenni eder (Alangu, 2021: 258). Tatar masallarında kullanılan şahsi bitiş formelleri Alangu’nun açıklamalarıyla benzerlik göstermektedir. Saim Sakaoğlu Türk masallarının şahsi bitiş formellerini şu şekilde sıralamıştır: “Gökten üç elma düşmesi, anlatıcının masal ülkesinden gelmesi, dinleyiciler için iyilik dilenmesi, kötülere ceza tayini, kerevete çıkılması gibi (Sakaoğlu, 2012: 65). Bu özelliklerden sadece anlatıcının masal ülkesinden dönmesi formeli Tatar masallarında görülmektedir, diğerlerine bu çalışmada incelenen masalarda rastlanmamıştır. Ali Duymaz, şahsi bitiş formelleri için masalın sonunda söylenen tekerlemeler tabirini kullanırken bunların şu özelliklerine dikkat çekmiştir: “Masalın sonunda söylenen tekerlemeler, masaldaki maceraların herkesin arzusuna göre mutlu bir sonla bittiğini anlatmak ve herkese bu mutluluğu dilemek için kullanılırlar. Mesela ‘Onlar ermiş muradına...’ gibi. Bazen de baştaki tekerlemelerde olduğu gibi anlatılan şeylerin hayalî ve uydurma olduğunu tekrar vurgulamak için ‘Ben de yanlarından geliyorum...’, ‘Gökten üç elma düşmüş...’ gibi tekerlemelerle masala son verilir (Duymaz, 2002: 261).” Boratav, *Tekerleme - Türk Halk Masalının Tipolojik ve Stilistik İncelemesine Katkı* isimli çalışmasında masal sonunda söylenen formelleri *Tip 72 Bitiş Kalıp Sözcükleri* ve *TİP 73 Bir son olay masalı* başlıkları altında sınıflandırmıştır (Boratav, 2000: 101-104). Burada vermiş olduğu örnekler doğrudan şahsi bitiş formellerindedir. Boratav bu türden deyişleri tekerleme türünün altında sınıflandırsa da “Başlangıç kalıp sözcüklerinin, (Anfangsformel, Einleitungs formel) tekerleme sözcüğünün anlamını açıklama konusunda yeterli olmadıklarını göstermektedir; çünkü bazı tekerlemeler masalın ortasında ya da sonunda ortaya çıkmaktadır ve ayrıca bunlar basit ‘kalıp sözcükler’ değil aynı zamanda belli yoğunlukta hikâyelerdir (Boratav, 2000: 10).” diyerek bir soru işareti bırakmıştır.

Masalarda söyleyiş özellikleriyle anlatıcının ustalık derecesini belirlemede bir ölçüt olarak kabul edilen ve dinleyicinin ilgisini daha çok çeken şahsi bitiş formelleri Tatar masallarında kısa veya uzun biçimlerde olabilmektedir. Aşağıda kısa kullanımlarından uzun kullanımlarına doğru bu türden örnekler sıralanmıştır:

Kiçe bardım, bugün kayttım (50). (Dün vardım, bugün döndüm.)

Bügin bardım, kiçe kayttım (382). (Bugün vardım, dün döndüm.)

İyun çislosında gına barıp kayttım (104). (Haziran ayında varıp geldim.)

Bügin bardım, kiçe kayttım, bik yamansılادیلار (288). (Bugün vardım, dün döndüm, pek kederlendiler.)

Tuylarında min de buldım. Anda birsek ilikti (209). (Düğünlerinde ben de bulundum. Orada biraz nasiplendim.)

Tuyında min de buldım, ileklep te çileklep içtik (325). (Düğünde ben de bulundum. Bardaktan boşanırcasına içtim.)

Eli bu könnerde barganım yuk, helin bilmiym, niçigrek yeşiy torgandır (135). (Yalnız bu günlerde gitmişliğim yok. Hâlini, nasıl yaşadığını bilmiyorum.)

Mini de onıtmıy, yıl sayın cıñar çabata bilen bir cınlı külmek ciberip tora (177). (Beni de unuttukları yok. Her yıl bana bir çift ayakkabıyla bir gömlek gönderiyorlar.)

Bügin bardım, kiçe kayttım, uynadık-köldik, aşadık-içtik, mıyıklar maylandı, tamakka ilikmedi (239). (Bugün vardım, dün döndüm. Oynadık, güldük, yedik, içtik; bıyıklar yağlandı ama yemekten yiyemedik.)

Tuylarında min de buldım. Kuydılar bir ilek katık. Karga kıçkırdı: «Karr!» — dip, miña işitildi: «Pojar», — dip, uramga çıktım, yanabız dip. Anda çıksam, birniy yuk (410). (Düğünlerinde ben de bulundum. Koydular bir elek yoğurt. Karga bağırdı: “Gak!” diye, ben duydum: “Yangın” diye. Sokağa çıktım, yanıyoruz diye. Oraya varsam bir şey yok.)

Hezir tuy anda. İçimlikni hiç eytip bitirirlik kine tügil. Tuylarına barıp çitip bulmadı, uzgan idi (364). Şimdi düğün orada. İçki, hiç anlatmayla bitecek gibi değil. Düğünlerine varıp yetişemedim. Düğün bitmişti.

Tuylarında min de buldım, aş-sunıñ çigi yuk, belişlerinin töbi yuk, miçke-miçke bal kuygannar, üzleri çümüç bilen çumıralar, miña sabı bilen gine ilikti (62). (Düğünlerinde ben de bulundum. Yiyecek, içecek sınırsızdı. Belişin (bir çeşit Tatar böreği) dibi görünmüyordu. Fıçılardan balı kepçelerle aldılar, bana da ancak kepçenin sapı ilişti.)

Min de buldım tuyında, içtim ileklep te çileklep, tigenge çümüç bilen, timegenge çümüçniñ sabı bilen. Bügin bardım, kiçe kayttım, bir tustagan çey içtim (348). (Düğünde ben de bulundum. Elek gibi olmuş kovadan kepçeyle aldığımı, sapıyla da alamadığımı içtim. Bugün vardım, dün döndüm. Bir kepçe çay içtim.)

Min de ul tuyda idim. Kuydılar karşıma bir ilek katık. Karga kildi de kıçkırdı «kar» dip. Miña işitildi «pojar» dip. Karasam katık ta yuk, berniy de yuk (318). (Ben de o düğünde bulundum. Önüme bir kalbur yemek koydular. Karga gelip “Gak!” dedi. Ben yangın var diye anladım. Sonra bir baktım önümdeki yemek yok oldu.)

Bügin barıp, kiçe kayttım, min de buldım alarda. Sıy-hürmet bik dan buldı, aşatkannarı may, içirgenneri bal buldı. İki miçke bir çümüç, tileseñ küpmi iç. Tik avızga ilekmiy, mıyık kına cılana (145). (Bugün gittim, dün döndüm. Ben de oralarda bulundum. Yedirdikleri yağlı yemeklerle içirdikleri ballı içeceklerle dillere destan bir şekilde çok iyi ağırladılar. İki fıçı bir kepçe dilediğin kadar iç. Yalnız ağıza bir türlü ilişmedi ama bıyıklar ıslandı.)

Bügin bardım, kiçe kayttım. Min de buldım ul tuyda. Sıy-hörmet bik dan buldı, aşatkannarı it te may, içirtkenneri bal buldı. İki miçke bir çümüç, tileseñ küpmi iç. Tik üzleri çümüç bilen içtiler, bizge sabı gına ilekti (59). (Bugün vardım, dün döndüm. Düğünde ben de bulundum. Çok güzel ikramlar vardı. Et yedim, bal içtim. İki fıçı bir kepçe dilediğin kadar iç. Yalnız kendileri kepçeyle içtiler. Biz ancak sapına dokunabildik.)

4. Öğretici Bitiş Formelleri

Öğretici bitiş formelleri masalın sonunda anlatıcının dinleyicilere öğretmek istediği konuyla bağlantılı olarak bir nasihat, bir ibretlik olay, bir ahlaki değer, bir rivayet olabilir. Anlatıcı içinde bulunduğu toplum tarafından doğru kabul edilen erdemleri masalın sonunda kahramanlar üzerinden dile getirebilir. Anlatıcının amacı ders vermek, bir şeyler öğretmek olduğundan o anda içinde bulunduğu iç ve dış ortamın etkisiyle bunları tasavvur eder. Bunu yaparken diğer bitiş formellerindeki gibi masal geleneği içerisinde kalıplaşmış ifadeler kullanmaz. Bazen atasözü, deyim gibi sözlerden, bazen de söz sanatlarından faydalanır. Aşağıda bu türden formel örnekleri verilmiştir:

— Yigit kişinin süzi de, işi de bir bula, bir işni ikinci tapkır işlemiy, — diy (104). (“Yiğit kişinin sözü de, işi de bir olur; bir işi iki defa yapmaz.” demiş.) (104). (“Yiğit kişinin sözü de, işi de bir olur; bir işi iki defa yapmaz.” demiş.)

Sandugaç, karlıgaç, sıyrırcık, kügerçin koşkaylar ene şulay dönyaga kilgenner, diy (118). (Bülbül, kırlangıç, serçe ve güvercin kuşları dünyaya işte böyle gelmiş, diyorlar.)

Min sini sınar öçin gine koş kıyafetinde yördim, diy. Öyine kitkeç te veğdenni bozmıy kildiñ, — diy (124). (“Ben seni sınamak için kuşa dönüşmüştüm. Evine gidince de sözünü bozmayıp geldin.” demiş.)

...süz tınlavı, uñganlığı arkasında bayıp kala (157). (...söz dinlemesi, çalışkanlığı sayesinde zenginleşmiş.)

...başkalarga gıybret bulsın, — didi (164). (“...başkalarına ibret olsun.” demiş.)

— İy söyikli bala, — digen, — gomir buyı igilik kür, kişilerni behitli it, alarga kuvanıç ta, yuvanıç ta bul. Kişiler de sini söylerler, siniñ yañsılığını menği onıtmaslar, — digen (168). (Ey sevgili çocuk! Ömür boyu iyilik gör, insanları mutlu et, onlara neşe ver, rahatlık ver. İnsanlar seni sevsinler. Senin ne kadar iyi bir insan olduğunu sonsuza kadar unutmasınlar.” demiş.)

— Ey, yigit! Min siña bu süzniñ meğnesini eytiym, sin yañşı tıñla: evvel hanıñ büri kürdi. Ul zamanda hem hannıñ, hem yortnıñ büri bulgan vakıtı idi. Büri yañsılık bilmes. Anıñ öçin veğadende turıp miña birmediñ. Andıyn soñ tölki kürdi. Ul vakıtta yort tölkidey kaçkak, aldakçı, buldı. Anıñ öçin sin miña yalğan süzler eytip aldadıñ. Ve bu zamanda han töşinde kuy kürdi. Han zolımlığın taşıladı, gadil buldı, yort hem tuğrı, buldı. Han zalim bulsa, yort büri, uğrı, ütirikçi bulır. Han gadil bulsa, yort tuğrı, insafılı, sufi bulır. Sinde gayıp yuk, handa. Han töşinde bu öç hayvannı kürip, tevbege kayttı. Sin hem miña bu tılanı kitirdiñ. Yort yaman bulganda, sin de yaman buldıñ. Yort yañşı bulganda, sin de yañşı buldıñ, herniçik yort bilen bir buldıñ, — didi. Bu süzlerni eytip bulgaç: — Tıla üziñe helal bulsın! — dip, gayib buldı (172). (“Ey delikanlı! Ben sana bu sözün manasını söyleyeyim. Sen iyi dinle! Han ilk rüyasında kurt gördü. O zamanda hem hanın hem yurdun kurt olduğu vakitlerdi. Kurt iyilik nedir bilmez. Onun için sözünde durmayıp bana vermedin. Ondan sonra han rüyasında tilki gördü. O vakitlerde yurt tilki gibi canavar, yalancı oldu. Onun için sen beni yalan sözlerle aldattın. En son ise han rüyasında koyun gördü. Han zulmetmeyi bırakıp adil oldu. Yurt da dürüst oldu. Han zalim olursa bütün yurt kurt, hırsız, katil olur. Han adil olursa bütün yurt doğru, insafılı, dindar olur. Ayıp sende değil, hanın kendisinde. Han rüyasında bu üç hayvanı görüp yemininden döndü. Sen de bu yüz

altını bana getirdin. Yurt kötü olduğunda sen de kötü oldun. Yurt iyi olduğunda sen de iyi oldun. Yurt nasılsa sen de öyle oldun.” demiş. Bunları söyledikten sonra ak yılan “Yüz altın sana helal olsun!” diyerek gözden kaybolmuş.)

Zölkarney patşalık itken devlette eli de bulsa kamışlar: Zölkarney patşanın mögizi bar, kürgen yok ta, iştiken bar, — dip köylep, cırlap uturalar, imiş diy (181). Zülkarney'in padişahlık ettiği devlette hâlen de kamışlar “Zülkarney padişahın boynuzu var. Gören yok ama duyan var.” diye şarkılar, türküler söylüyorlarmış, diyorlar.)

Sonuç

Tatar masallarında bitiş formelleri kullanım özelliklerine göre *yalın*, *ani*, *şahsi* ve *öğretici* olmak üzere dört değişik biçimde kullanılır.

Bu formellerden yalın bitiş formelleri anlatıcıların en çok tercih ettiği formeller olmasından dolayı kendi içerisinde değişik kullanım biçimleriyle yaygın olarak kullanılır. Anlatıcılar yalın bitiş formelleri ile masalın olumlu başkahramanı ve onun çevresi hakkında özetleyici bilgiler vermeyi amaç edinir. Bu bilgiler genellikle onun giriştiği bir maceradan sonra başının selamete ermesi; yuvaya geri dönerek yakınlarına kavuşması; sevdiğiyle düğününün yapılması; padişah, han, vezir gibi bir yöneticilik konumu elde etmesi ya da bütün hastalıkları iyileştirme, bütün dilleri bilme gibi yetenekler kazanması; kendisine kötülük yapanları cezalandırması ya da onları affetmesi gibi bilgilerdir. Anlatıcı yeteneği ve içinde bulunduğu masal ortamıyla ilişkili olarak yalın bitiş formellerinde bu türden bilgilerin birkaçını kullanarak basitçe ya da daha fazlasını kullanarak ayrıntılı bir şekilde masalı sonlandırabilir. Yine yalın bitiş formellerinden sonra ani ve şahsi bitiş formellerine de yer vererek sonlandırabilir. Ancak yalın bitiş formelleri her zaman için ani ve şahsi bitiş formellerinden önce kullanılırlar. Tatar masalları yalın bitiş formellerine kullanım sıklığı açısından bakıldığında en çok selamete ermekle ilgili olanlara, en az yemek içmekle ilgili olanlara rastlanır. Düğünle ilgili olan yalın bitiş formellerinde düğünün gün sayısı on gün oynayıp dokuz gün düğün yapmak; otuz gün oynayıp kırk gün düğün yapmak; kırk gün oynayıp kırk gün düğün yapmak; kırk gün düğün yapıp elli gün oynamak; kırk gün kırk gece sürmek şeklinde farklılıklar gösterir. Masal kahramanının bir iktidar gücü kazanması yalın bitiş formel yapılarında sıkça geçer. Cezalandırmakla ilgili yalın bitiş formelleri affetmekle ilgili olanlara kıyasla çok daha fazla kullanılır.

Tatar masallarında ani bitiş formellerinin iki farklı kullanım özelliği tespit edilmiştir. Bunlardan birincisi, anlatıcının daha sürmesi beklenen masalı birden sonlandırma amacıyla ani bitiş formeline başvurması; ikincisi, gelenek içerisinde masal sonu bitiş formellerini ustaca oluştururken diğer bitiş formelleriyle birlikte masalın son sözlerinden birisi olarak yer vermesidir. Ani bitiş formelleri her zaman yalın bitiş formellerinden, çoğu zaman da şahsi bitiş formellerinden sonra kullanılırlar.

Tatar masallarındaki şahsi bitiş formellerinin diğer bitiş formellerinden ayrılan en önemli özelliği herhangi bir masalın sonunda ya

da başka ortamlarda tekerleme olarak da söylenebilmesidir. Bundan dolayı anlatılan masalın konusundan bağımsızdırlar. Anlatıcı, şahsi bitiş formellerinin yapısında bulunan “ben” zamiri ve kullanılan fiillerdeki teklik birinci şahıs eki aracılığıyla kendisini bir kahraman olarak masala dâhil eder ve kısa ya da uzun masal sonu tekerlemeleri söyleyerek masal diyarından haber getirir. Ayrıca bu sözlerle, masalın sonlanmasından hareketle, dolaylı yoldan dinleyiciye mesaj verir; yani onlardan bir şeyler ister. Bu genellikle yiyecek içecek olduğundan bu sözlerin teması çoğunlukla düğün meclislerinde ikram edilen içki ve yemeklerle ilgilidir. Bazen ayakkabı, gömlek gibi hediyelik giysiler de bu sözlerin içeriğinde bir talep olarak yer alır. Bu tekerlemeli bitiş formellerinde geçen sözlerde mantık ilkeleri aranmaz, bu yüzden gülünç olurlar. Tüm bu özellikler göz önüne alındığında Tatar masallarında şahsi bitiş formelleri hem yapı hem de söyleyiş özellikleri yönüyle dinleyicinin ilgisini diğerlerine göre daha çok çekerler ve usta anlatıcılar tarafından icra edilmeleriyle önem kazanırlar.

Tatar masallarında öğretici bitiş formellerine diğerlerine nazaran daha az rastlanır. Bunlar yoluyla anlatıcı dinleyicilere bir şeyler öğretmeyi amaçlar. Masalı bir nasihate, erdemli bir davranışa, ibretlik bir olaya ya da bir durum hakkında bilgi vermeye bağlayarak sonlandırır.

Sonuç itibarıyla Tatar masallarında bitiş formelleri şu özellikleriyle ön plana çıkarlar. Bunlardan yalın bitiş formelleri olumlu başkahraman merkezli bir özetleme yapmak için, ani bitiş formelleri masalı aniden sonlandırmak ya da anlatma geleneği içerisinde diğer bitiş formelleriyle birlikte yer verildiği için, şahsi bitiş formelleri anlatıcının kendisini masala dâhil edip olay yerinden getirdiğini söylediği haberler üzerinden bir şeyler istemek için ve öğretici bitiş formelleri de bir şeyler öğretmek için kullanırlar.

KAYNAKÇA

- Akidil, İ. (1970). Alman ve Türk masallarında formel ifadeler. *Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2 (1), 36-47.
- Alangu, T. (1943). *Masal araştırmaları sahasına toplu bir bakış ve Türk halk masallarının iç yapışı ve kahramanları üzerinde bir deneme*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlanmamış Bitirme Tezi.
- Alangu, T. (2021). *Türkiye folkloru el kitabı*. İstanbul: Yapı Kredi.
- Alptekin, A. B. (2002) Dede Korkut Hikâyelerinde Kalıp İfadeler. *İslamiyet Öncesi Türk Destanları* (Haz. Saim Sakaoğlu, Ali Duymaz), 115-124, İstanbul: Ötüken.
- Alsaç, F. (2017). *Anadolu Masallarında Yapı, İzlek ve Masal Kahramanlarının Tip Tahlili*, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Arslan, A. A. (1998). *Kuzey-doğu Anadolu (Kars) Türk ve Kuzey Britanya halk edebiyatlarında masallar*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Başgöz, İ. (1998). *Turkish folklore and oral literature: selected essays of İlhan Başgöz*. Indiana University.
- Boratav, P. N. (1988). *100 soruda Türk halk edebiyatı*. İstanbul: Gerçek.

- Boratav, P. N. (2000). *Tekerleme (Türk halk masalının tipolojik ve stilistik incelemesine katkı)*. (Çev. İsmail Yerguz), İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Boratav, P. N. (2021). *Zaman zaman içinde*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Самалетдинов = Жамалетдинов, Л. (төз. И.И. Ямалтдинов). (2015) *Татар әкиятләрен барлау юлында*. Казан: ТР ФАнең Г. Ибраһимов Исемендәге Тел, әдәбият һәм сәнгать институты. [Самалетдинов, Л. (Төз. İ. İ. Ямалтдинов). (2015). *Tatar ekijetlerin barlav yolında*. Kazan: TR FАniң G. İbraһimov İsimindegi Til, Edebiyat hem Sengät İnstitutı.]
- Самалетдинов = Жамалетдинов, Л. (1994). Татар халык әкиятләре: тылсымлы әкиятләр. Казан: Татарстан китап нәшрияты. [Самалетдинов, Л. (1994) *Tatar Halık Ekijetleri: Tılsımlı Ekijetler*. Kazan: Tatarıstan Kitap Neşriyatı.]
- Duymaz, A. (2002). *İrfanı arzulayan sözler tekerlemeler*. Ankara: Akçağ.
- Duymaz, A. (2019). *Tekerlemeler*. İstanbul: Yapı Kredi.
- Eren, T. M. (2020). Halk edebiyatı çerçevesinde Türk ve Rus halk masallarında yer alan formeller. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 23, 159-183.
- Gültekin, M. (2013). *Kazan-Tatar masalları (inceleme-metinler)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Karagöz, E. (2020). Masalarda başlayış formelleri: İdil-Ural (Tatar ve Başkurt) masalları örneği. *Millî Folklor* S. 128, 60-75.
- Özkaynak, E. (2013). *Masal formellerinin sembolik çözümlemesi*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Petsch, R. (1900). *Formelhafte schlüsse im volksmarchen*. Berlin.
- Pomerantseva, E. V. (1963). *Russkaya narodnaya skazka*. Moskova: İzd. AN SSSR.
- Roşıyanu, N. (1974). *Traditionne formuli skazki*. Moskova: İzdatelstvo Nauka.
- Sakaoğlu, S. (1973). *Gümüşhane masalları - metin toplama ve tahlil*. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Sakaoğlu, S. (2012). *Masal araştırmaları*. Ankara: Akçağ.
- Spies, O. (1967). *Türkische marchen*. Düsseldorf-Köln.
- Thompson, S. (1966). *Motif-index of folk-literature: A classification of narrative elements in folktales, ballads, fables, mediaeval romances, exempla, fabliaux, jest-books and local legends. 6 vols*. Bloomington: Indiana University Press.
- Tuğrul, M. (1969). *Mahmutgazi köyünde halk edebiyatı (menkabe, hikâye, masal, fikra)*. İstanbul: Millî Eğitim Basım Evi.
- Yıldız, N. (2003). Türk destanlarında bitiş kalıpları. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 13, 309-319.

"İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları" çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

İzinler ve Etik Kurul Belgesi/Permissions and Ethics Committee Certificate: Makale konusu ve kapsamı etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir. / The subject and scope of the article do not require an ethics committee approval.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayımlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the author regarding the research, authorship or publication of this article.